

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta

HUVINEN, JUHA: KODINHALTIIJA, NOIDAN LIITTOLAINEN JA TUONELAN
MUSTA PETO. Elätti- ja haltijakäärmetarinat ikkunana suomalaiseen
käärmeperinteeseen

Pro gradu -tutkielma, 149 s., 4 liites.
Uskontotiede
Kesäkuu 2014

Tutkielmani aiheena on elätti- ja haltijakäärmeitä käsittelevän uskomustarina- ja memoraattiaineiston sisältämien kulttuuristen mallien sisällön analysoiminen sekä liittäminen laajempaan historialliseen ja spatiaaliseen kontekstiin. Tutkielmani yksityiskohtaisempia kysymyksiä on selvittää: minkälaisista uskomuselementeistä tarinaperinteen kulttuuriset mallit muodostuvat; sisältääkö perinne erilaisia historiallisia kerrostumia ja alueellista variaatiota; voidaanko aineistosta löytää paikallisia adaptaatioita ja miten näitä voidaan selittää; voidaanko elätti- ja haltijakäärmetarinoiden pohjalta rakentaa abstrakti malli laajemmista käärmemielikuvista? Tutkielmani pohjautuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston uskomustarinakortiston aineistoon. Tutkielmani primääriaineisto muodostuu 496:ta uskomustarinakortista.

Tarkastelen haltija- ja elättikäärmeperinnettä sekä joustavan semanttisen että vertailevan lähestymistavan kautta. Erotan perinteen kannalta keskeisiä uskomuselementtejä ja niiden yhdistelmiä. Näiden tulkinnalla ja kontekstoinnilla yhdistän elättikäärmeperinteen osasia laajempaan kokonaisuuteen, jonka tuloksena esille tulevat käärmeperinteen kollektiiviset mallit ja niiden rajat. Tutkimuksen metodeina ovat vertaileva tulkinta ja etnosemantiikka, jossa keskiössä ovat perinnetekstien osaset ja niiden sisäinen kielioppi.

Tutkimukseni tärkeimpinä tuloksina ovat havainnot, joiden mukaan elätti- ja haltijakäärmeisiin liittyvää uskomustarinaperinnettä ohjaavat kulttuuriset mallit sisältävät aiemmissa tutkimuksissa havaittua moniulotteisimpia sisältöjä. Tässä tutkimuksessa vakiintuneita käsityksiä täydentää havainto siitä, että elättikäärmeperinne jakaa samoja piirteitä laajemman käärmemytologian kanssa. Uusia havaintoja ovat maailmankäärmeeseen, lindorm-perinteeseen ja paholaiseen liittyvät piirteet, joita aiemmissa elättikäärmetutkimuksissa ei ole painotettu. Toinen tutkimukseni keskeinen tulos on se, että elätti- ja haltijakäärmetarinoiden uskomusmallit ovat jaettuja muiden käärmetarinoiden ja -taikojen kanssa. Käärmeperinnettä ohjaavat kulttuuriset mallit ulottuvat siis suullisesta tarinaperinteestä aina rituaaliseen toimintaan. Kolmanneksi elättikäärmeisiin liittyvä perinne ei perustu aiemman tutkimuksen kuvaamalla tavalla suomalaisiin luonnonkäärmeisiin, vaan liitääntä kyykäärmeeseen (*Vipera berus*) ja rantakäärmeeseen (*Natrix natrix*) on toissijainen. Neljäs tutkimustulos selittää osin aiemmasta poikkeavalla tavalla haltija- ja elättikäärmeperinteen keskittymistä itäiseen Suomeen ja Karjalaan, jossa käärme liittyy kiinteästi karjaan. Tarinat ja niiden sisältämät osin vanhat mallit säilyivät aktuaalisina idässä ja Karjalassa, koska siellä omaksuttiin aikaisin kaupallinen maitotalous. Lehmien tuottavuuteen liittyvä käärmefolklore sai siellä erityisen arvon.

Asiasanat: uskontotiede, kansanperinne, kulttuurisemiotiikka, kulttuuriekologia, kansanusko, muinaisusko, käärmeet, lohikäärmeet, haltijat